

### **A. "Christos anesti" "Alethinos anesti"**

Een aantal jaren geleden waren wij op Kreta om er het orthodoxe paasfeest mee te vieren. Dat gaat wel wat anders dan bij ons! De plechtigheden van de Paasnacht begonnen om 20.30 uur en duurden tot 01.30 uur. De kleine kerk was bomvol. Om middernacht precies gingen wij allemaal het kerkgebouw uit naar het grote kerkplein. De bisschop van Rethimnon klom op een verhoging en riep drie keer door de microfoon: "Christos anesti!" (*Christus is opgestaan*). De hele menigte brulde terug: "Alethinos anesti!" (*Hij is werkelijk opgestaan*). Toen barste er een oorverdovend lawaai los: er was vuurwerk, er werd in de lucht geschoten, gejuich. Iedereen begroette iedereen met: "Christos anesti". En iedereen antwoordde "Alethinos anesti". Dagen lang zeiden voorbijgangers tegen elkaar en tegen ons: "Christos anesti!" En wij weer: "Alethinos anesti!" Alsof die woorden muurvast in je geheugen moesten gegrift worden.

*Alsof die blijde boodschap muurvast in je geheugen moest gegrift worden...* Want volgende maand gaat het zogenaamd "gewone" leven weer door. Er zijn weer hongersnoden en oorlogen, aanslagen en bedreigingen, ziektes en sterfgevallen, verkeersongelukken en uitzichtloze ruzies. Vaak is het om er moedeloos en zelfs wanhopig van te worden. Dan denk je: "Onze wereld is nooit veel soeps geweest; het is vandaag de dag niet veel soeps en het zal wel nooit erg veel soeps worden, toch?!" En dan is de volgende gedachte: "Laat ik maar goed voor mezelf zorgen, want rekening houden met anderen werkt toch niet echt. Dus ik-voor-mijzelf-en-God-misschien-voor-ons-allemaal".

Dwars tegen dit doemdenken in roepen wij tot elkaar: "Christos anesti": *Christus is opgestaan*. De dood en de dodelijke situaties hebben NIET het laatste en definitieve woord! Opstanding, nieuw leven, nieuw begin, nieuwe kansen; dat zijn Gods woorden tot ons en dat liet Hij zien in de verrijzenis van Jezus van Nazareth!

En ik tracht mij aan te sluiten bij dat goddelijk lichtende optimisme door te antwoorden: "Alethinos anesti": *het is waarachtig nog WAAR ook!* Niet egoïsme, doemdenken en dood krijgen het laatste woord, maar onze levende God!

Na de langdurige viering van de Paasnacht gingen wij terug naar ons hotel. Door de straten liepen de andere kerkgangers naar huis. Iedereen deed zijn/haar best om het kleine Paaskaarsje brandend thuis te krijgen. Want – zo vertelde men ons – dat brengt in het komende jaar geluk.

Bijgeloof? Ik zie het als een schitterend symbool. Als je het licht van Pasen werkelijk in jouw eigen huis, in jouw eigen leven, kunt binnenbrengen, dan betekent dat geluk, heil en zegen voor jou en voor ieder, die je dit jaar ontmoet.

### **B. De Godheid achter God is leeg**

De enige jaren geleden overleden dichter-schrijver C. O. Jellema wees op het wonderschone woord, dat Eckhart smeedde om er zijn God mee aan te duiden. Hij noemde God: "EINÖDE". De Godheid achter God is leeg: "ÖDE", want niet met begrippen te vullen. Maar tegelijkertijd

is Hij de eenheid van alles, de eenheid waaruit alles is voort- gekomen. Eckhart slaagt erin om dat in één woord uit te drukken.<sup>46</sup>

“De werkelijke naam van het transcendente is het Niets, maar daarom is het niet minder transcendent”. (Imre Kertesz)<sup>46</sup>

Het valt mij op, dat deze - voor mijn part mystiek genoemde – benadering van de “gewone” werkelijkheid ook plaatsvindt bij sommige moderne kunstenaars en filosofen. Zo schrijft de Nederlandse filosoof Jan Bor<sup>50</sup>:

*“Meer dan tweeduizend jaar occupatie met het “zijnde”, met een als substantieel opgevatte werkelijkheid... lijkt thans plaats te maken voor een oriëntatie op de fundamentele “leegte”, die als het ware achter de aldus opgevatte werkelijkheid schuilgaat. Alsof het scherm, waarop de wereld als som van de materiele objecten, alle zelve (als geestelijke substanties) en God (als de baas en het superego van dat alles) wordt geprojecteerd, wordt weggerukt en we oog in oog staan met het objectloze van alle dingen... Het objectloze van wat doorgaans als object gemaakt wordt, wordt ingezien en manifest gemaakt. (blz.174-177) Dit is geen nihilisme. In hun onzegbaarheid, in ons allerdiepste zwijgen erover, tonen de dingen precies, wat zij in hun aanwezigheid zijn, namelijk een mysterie. (blz. 164)*

### **C. Een diepe onderaardse rivier**

Het beeld van God als van “Een diepe, onderaardse rivier” heeft voor mij een veelzijdige rijkdom. Natuurlijk is ook dit een beeld van de Onafbeeldbare. Toch lijkt het mij een foto, die veel nuances aan het licht brengt. Zo kan in dit beeld het spreken over de uniciteit van de Gods-openbaring in de geschiedenis van het volk Israël en in de woorden en daden van Jezus, zoon van dit verbondsvolk, zijn gerechtvaardigde plaats houden. Het is immers een feit, dat vanuit die Joods-christelijke bron een unieke, grootse rivier is ontsprongen, die verder stroomt tot in het christendom van vandaag. Een stroom, die aan ontzaglijk veel mensen levend contact met God gegeven heeft en nog geeft.

Maar deze uniciteit behoeft dan niet exclusief te worden opgevat. Er gaat niets van haar unieke rijkdom verloren, als ik het *inclusief* interpreteer. Als ik dus mag aannemen, dat ook op andere plaatsen en in andere tijden mensen putten sloegen naar die diepe, onderaardse rivier. Of dat het water vanuit de diepte plots ergens opwelde tot een nieuwe bron.

Het maakt de rijkdom van de Godsopenbaring er alleen maar grootser door! Bovendien geeft het mij een gelovig argument om met des te meer respect om te zien naar de andere Godsdiensten, ook de niet-christelijke. En ook naar de persoonlijke religieuze ervaringen van mijzelf en van mijn medemensen.

Want nu kan ook ieders persoonlijke Godservaring in haar kern op religieuze waarde geschat worden. Ook in mij, in mijn leven en werken, in mijn levenservaringen kan de bron doorbreken. Ook in mij zal het Woord vlees willen worden. Natuurlijk zal het water van het Goddelijke zich altijd vermengen met mijn menselijke – en zelfs mijn klein-menselijke – realiteit.

Dat dit vaak al te menselijke en zelfs onmenselijke componenten zal meevoeren is een feit, dat in de Godsdienstgeschiedenis duidelijk zichtbaar is. Zoals alle menselijke woorden en daden zal het dus altijd onder kritiek moeten blijven. Werkt het tot heil van de medemens en van de kosmos? Of poetst het slechts mijn/ons eigen ego op? Staat God en de goddelijke aanwezigheid in de ander en in het andere centraal, of draait het om een egocentrische

positie? Toch kan de diepe, onderaardse rivier zich in alle tijden en op alle plaatsen openbaren, waar mensen zoeken naar het water, ja, zelfs daar, waar niet gezocht wordt.

*"Het gaat om de alles beslissende en misschien wel de enige vraag, die theologen te stellen hebben: waar openbaart God zich? In het verleden, het heden, de toekomst? Mijn stelling is, dat authentiek geloven altijd teruggaat op een Godsopenbaring. Dus ook hier en nu. Er zijn aanwijzingen dat er ondanks of juist door de saecularisatie ook hier en nu nieuwe vormen van Godsopenbaring zich krachtig opdringen". (Nico Schreurs)<sup>47</sup>*

#### **D. De Werkelijkheid als symfonie**

*(En de stille leegte, die deze symfonie mogelijk maakt. Een ander model om naar de Werkelijkheid te zien.)*

De cultuur, waarin wij opgroeien en die ons leert nadenken, dicteert ons, dat wij de werkelijkheid moeten bezien als een verzameling van individuele dingen, planten, dieren, mensen, gebeurtenissen, die los van elkaar bestaan. Al deze dingen bestaan ook los van en buiten ons zelf en ons inzicht. Wij plaatsen ons tegenover de dingen en zo onderzoeken wij ze en leren wij ze kennen. Ons kennen moet immers zo *objectief* mogelijk zijn. En dit woord "objectief" betekent: "los van en tegenover" de dingen, de mensen, de gebeurtenissen. De wereld rondom ons werd gereduceerd tot een wereld van nomaden: losse onderdelen, die los van elkaar bestaan en los van elkaar kunnen bestudeerd en benut worden.

En ook binnen onze menselijke samenleving voelden wij ons en werden wij steeds meer gezien als individu en steeds minder als onderdeel van een of andere gemeenschap. Dit heeft ons een schat aan vrijheid, aan kennis en aan mogelijkheden gegeven om diezelfde werkelijkheid te gebruiken tot ons nut en tot ons gemak. De moderne wetenschap en ons moderne leven zijn zelfs niet meer denkbaar zonder deze geesteshouding. Zij heeft ons de techniek en de moderne geneeskunde opgeleverd, om maar iets te noemen.

De geweldige winsten, die deze benadering ons heeft opgeleverd, liet ons zelfs tot de overtuiging komen, dat dit objectiverende model ons de werkelijkheid weergeeft, zoals zij werkelijk is! Wij behandelden de wereld dus uitsluitend volgens dit model. Wij hadden daarom alle recht om de wereld te gebruiken, zoals het ons uitkwam en het ons profijt opleverde. De enige waarde van de dingen en de dieren is het prijskaartje, dat ermee verbonden is. De enige waarde van alles wat bestaat en leeft, is slechts de waarde, die het voor ons, mensen heeft.

Maar toen kwamen de waarschuwingen: het milieu dreigt te bezwijken onder onze drang tot het exploiteren van losse onderdelen hieruit. Ineens blijkt er veel meer samenhang te zijn, dan onze objectiverende kijk op de werkelijkheid ons had doen beseffen. Het gebruiken van aardolie in onze motoren blijkt nu ineens ontzaglijk samen te hangen met het gat in de ozonlaag, de opwarming van de aarde, veranderingen in het klimaat, woestijnvorming, overstromingen, het uitsterven van diersoorten, het stijgen van de zeespiegel en nog wat van dit soort natuur- verschijnselen.

En ook de menselijke soort als zodanig is veel hechter met deze samenhang verbonden, dan onze objectiverende houding deed vermoeden. Wij blijken ons niet echt "tegenover" de dingen te kunnen opstellen, want wij zijn met huid en haar, op leven en dood, met alles verbonden. Dit zichzelf buiten en boven de samenhang der dingen opstellen begint een bedreiging te worden voor het bestaan van de mensheid zelf, die blijkbaar meer afhankelijk van de ons omringende werkelijkheid is, dan wij konden of wilden toegeven.

Wij zijn niet de absolute beheersers van de wereld. Wij zijn er een kwetsbaar onderdeel van, even kwetsbaar als de door ons uitgeroeide diersoorten. Met pijn en moeite moeten wij opnieuw leren beseffen, dat de werkelijkheid, die ons omringt, heel wat gecompliceerder en mysterieuzer is, dan onze objectiverend wetenschappelijke geesteshouding ons liet geloven.

Ook de ego-cultuur van het neoliberale denken ("Ieder voor zichzelf; God – wellicht - voor ons allemaal") blijkt heel wat slachtoffers langs de weg van de geschiedenis achter te laten. Er werd gesproken over een "derde" en zelfs een "vierde" wereld. Maar dit kwam natuurlijk, omdat wij-in-de-zogenaamd-eerste-wereld niet van plan waren de ene, beperkte wereld, die wij hebben, gelijkelijk met de anderen te delen. Vandaar ook, dat onze grenzen steeds hermetischer moeten gesloten worden voor stromen gelukzoekers uit Afrika en Azie. En wie het verschijnsel van het dreigende terrorisme niet in samenhang wil zien met dit probleem van de ongelijke verdeling van macht en rijkdom, draait zichzelf een groot rad voor de ogen!

Tijd voor het uittesten van een ander model! Een model, dat EENHEID en VERBONDENHEID primair gaat stellen. Dit spitst de vertaling van de Godsnamen in de Bijbel toe, een toespitsing, die niet de enig mogelijke is, maar wel een van de mogelijke vertalingen: "ELOHIEM": Die Ene, eenheid in alle onderscheiden "deze"s. "JHWH": Ik-ben-met-jullie-verbonden).

## **E. Zonder alles doordringende Geest zou niets bestaan**

Max Planck stelde al in zijn in 1944 gehouden voordracht over "het wezen van de materie" vast: *Als fysicus kan ik u na mijn onderzoek betreffende het atoom het volgende zeggen: er bestaat op zichzelf geen materie! Alle materie ontstaat en bestaat slechts door de eigen kracht die de atoomdeeltjes aan het trillen brengt en hen in het kleinste zonnestelsel, dat atoom heet, bij elkaar houdt.* En hij voegde er aan toe: *"wij moeten achter deze kracht een bewuste, intelligente geest veronderstellen. Deze geest is de oergrond van de materie. Niet de zichtbare, vergankelijke materie is de reële, ware werkelijkheid. Maar de onzichtbare, onsterfelijke geest...* David Bohm kwam tot dezelfde bevindingen. Hij spreekt over een kwantumpotentieel dat in laatste instantie alles doordringt en gelijk kan worden gesteld met een absoluut bewustzijn. (Willigis Jaeger) <sup>48</sup>

## **F. Zien**

De ikoon van de "DRIE-EENHEID", in 1422-1423 geschilderd door Andrei Rubljow, Russische ikonenschilder.

**Wat je ziet**, zijn de drie "engelen" uit het Bijbelse verhaal over de bezoekers bij Abraham. In het Bijbelse verhaal wordt dit bezoek trouwens als een "Godservaring" beschreven.

**Wat je ziet** is de gastvrijheid van Abraham en Sara: de tafel is gedekt en er staat een schaal met voedsel of drank klaar voor de gasten.

**Wat je niet "ziet"** is de open ruimte, de leegte tussen de drie figuren, die naar mij-als-toeschouwer uitnodigend geopend is. De "Kern" van God is leegte/ruimte. Maar ik word uitgenodigd om in de kring van goddelijkheid mijn plaats in te nemen en zo de cirkel te sluiten. Ik moet God "vol-einden": **THEOSIS: goddelijk worden:** kern van orthodoxe spiritualiteit.

## G. God als Ruimte

*"Probeer God nu eens niet in een Punt (waartoe je je verhoudt), maar als een Ruimte (die je omvat) voor te stellen. (Pan-en-theïsme) Niet als een van ons gescheiden Werkelijkheid waartoe je via je innerlijk toegang verschaft, maar als een heilzaam krachtenveld om je heen waaraan je met heel je bestaan deel kunt hebben, als je je er aan overgeeft. Zo'n manier van denken over het Heilige helpt mij om een idee te krijgen van Gods actieve presentie. Dan lukt het me om aan vitale bestaansmomenten ("God allemachtig!") de ervaring van God te verbinden. De werkelijkheid wordt sacrament van God". (Prof. Frits de Lange)<sup>49</sup>*

## H. Het geheim der dingen

H. Bergson schreef: „In feite zien we niet de dingen zelf, we beperken ons er meestal toe etiketten te lezen, die er opgeplakt zijn...

De voor de mens niet nuttige verschillen zijn uitgewist en de nuttige overeenkomsten worden beklemtoond, terwijl de wegen die mijn handelen moet inslaan al van tevoren gebaad zijn”.

Dit eist ook een *van tevoren bepaalde voorstelling van plaats en tijd*. Begripsmatig delen we de werkelijkheid in elementen en “stollen” hem. Dan etiketteren we de elementen. .... Het zijn abstracte schemata, die we aan de concreet gegeven realiteit opleggen.

Door een zaak te benoemen wordt deze uitgelicht uit de direct gegeven “stroom” en stellen we hem in letterlijke zin voor ons (“ob-ject”). Zo scheppen wij orde in de chaos. (De Nederlandse filosoof JAN BOR. 51)

## I. Als God niet bestond, Zouden wij Hem/Haar als de donder moeten uitvinden!

*"En het LICHT schijnt in de duisternis,  
en de duisternis heeft het LICHT niet overwonnen."*  
(Joh. 1, 5)

*"Houdt uw aandacht gevestigd op al wat waar is, al wat edel is, wat rechtvaardig is en rein, beminnelijk en aantrekkelijk, op al wat deugd heet en lof verdient..... Dan zal de God van de vrede met u zijn". (Filippenzen, 4, 8-9)*

Maarten 't Hart schrijft over Mozarts pianoconcert nr. 23, KV 488:

*"Ooit twistte ik met mijn moeder. Ik zei, dat de engelen in de hemel KV 488 speelden, zij zei dat niets op aarde niet door zonde bevestigd was, dus ook de muziek van Mozart niet, en dat er dus geen Mozart in de hemel gespeeld werd.*

*Waarop ik dan maar liever voor mij hield dat ik dan niet taalde naar de hemel, en ik zei dat er volgens mij geen zweem van bevestiging door zonde in KV 488 te bespeuren viel. Zo er op aarde iets kan zijn wat volmaakt is, dan KV 488 van Mozart.*

*Sterker, het simpele feit dat een sterfelijk mens deze muziek heeft kunnen componeren knaagt aan mijn ongeloof. Zo er al enig bewijs is voor het bestaan van een betere wereld, iets als een hemel, dan is het dit pianoconcert van Mozart. Hierin wordt ons in ieder geval meer "waarheid" geopenbaard dan in alle Bijbelboeken samen".<sup>52</sup>*